

Ludvig Sunnemark

Žižek, en häst utan ryttare

Denna artikel är från tidskriften *Röda Rummet*.

Artikelförfattaren är doktorand i sociologi vid Universitetet i Oslo och medlem i Socialistisk Politik

Žižek 2015. Foto: Amrei-Marie (CC BY-SA 4.0)

Få samtida filosofers ansikten är så kända som Slavoj Žižek. Men bakom de yviga gesterna, de karaktäristiska sniffande lätena och de spektakulära, ibland skandalösa, kommentarerna till politiska frågor döljer sig ett lika egensinnigt som viktigt bidrag till den politiska teorin. I detta bidrag till serien samtida marxistiska tänkare introducerar Ludvig Sunnemark Žižek och hans idéer om ideologi och subjektivitet.

Något som framstår som närmast obligatoriskt att nämna i alla texter som försöker introducera Slavoj Žižek är att han ofta benämns som ”the Elvis of cultural theory”. Med detta menas att han har en stjärnstatus och en offentlig persona som få vänstertänkare idag – eller någonsin för den delen – kan mäta sig med. Hans böcker hamnar på bästsäljarlistor, han uppträder inför utsålda teatrar och aulor varhelst han håller föredrag, och deltar flitigt i massmedia, TV och film. Det är både lätt och svårt att förstå varför.

Han bidrar ofta med tankeväckande – och inte sällan kontroversiella – synpunkter på samtida politiska utvecklingar. Hans resonemang är ofta fullproppade med underhållande populärkulturella referenser och obscena skämt. Hans överlag excentriska och buttra personlighet är svår att tycka illa om.

Samtidigt är Žižeks egentliga politiska tänkande – bortom debattinlägg och tv-soffor – notoriskt svårförståeligt och svårsammanfattat. Utöver att han är oerhört produktiv så frångår han i sina texter ofta medvetet konventionell akademisk disposition; snarare än att lägga fram systematiska argument utifrån tydligt formulerade frågeställningar redogör han sina resonemang som en slags associativ kedja. Därtill utgör hans primära filosofiska referenspunkter –

Hegels idealism, Lacans psykoanalys, och den västmarxistiska ideologikritiken – några av den västerländska idéhistoriens mest avancerade och svår genomträngliga tankegods. Samtidigt är det detta tänkande som ligger till grund för hans politiska uttalanden, liksom hans akademiska inflytande, vilket är minst lika stort som hans populärkulturella popularitet; den excentriska stilen och den specialiserade begreppsapparaten är motiverad just eftersom Žižeks projekt syftar till att etablera en genomgripande kritik av den sociala verkligheten, både som föreställning och som historisk realitet. För ett så grundläggande ifrågasättande, gjort i polemik med såväl den rådande kapitalismens gängse föreställningsvärld som de senaste trettio årens mest framstående vänstertänkare, krävs en stilistik och en begreppsapparat som frångår det konventionella. I denna text ska jag försöka ge en kort och koncis introduktion till hans syn på *ideologi* och *subjektivitet* – två begrepp som för honom är oerhört centrala – just i syfte att redogöra för hans fundamentala kritik av den sociala verkligheten. Innan allt detta är det emellertid på sin plats med en kort biografi.

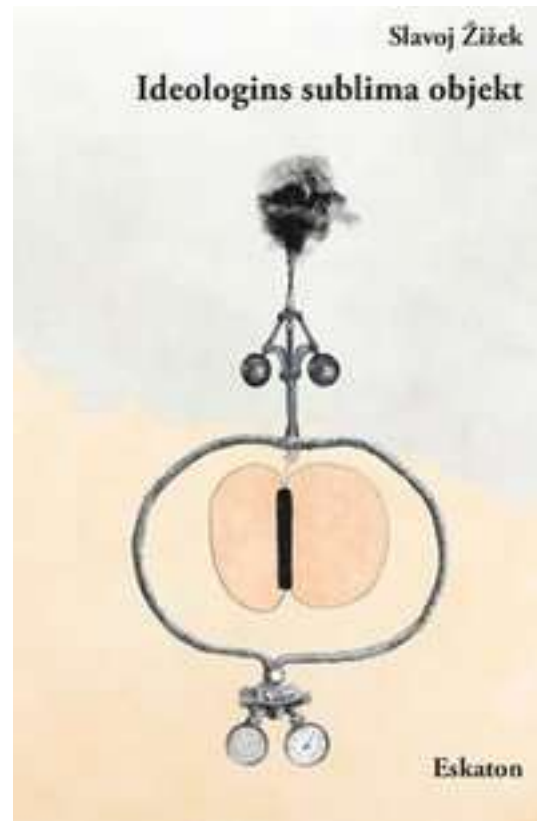
Kort biografi

Slavoj Žižek föds 1949 i Ljubljana, som då är en del av socialistiska Jugoslavien. Han börjar studera filosofi på universitetet i Ljubljana i slutet på sextioalet, under en period av relativ liberalisering av den jugoslaviska kulturella och intellektuella miljön. Žižek är under sina kandidat- och masterstudier huvudsakligen intresserad av Frankfurtskolans ideologikritik men vänder sig under det sena sjuttioalet, tillsammans med de jämnåriga studiekamraterna Mladen Dolar och Rastko Mocnik, till anti-humanistisk marxism, representerad av framför allt Louis Althusser, och Jacques Lacans psykoanalys, vilket grundlägger det som senare kommer att kallas för den Ljubljanska psykoanalytiska skolan. Efter sin doktorsexamen 1981 tar Žižeks intresse för psykoanalys honom till Paris, där han studerar under Lacans svärson Jacques-Alain Miller och skaffar sig en andra doktorgrad 1985. Här genomgår han också själv en omfattande psykoanalys.

Det resterande åttiotalet blir Žižek också en centralfigur i den demokratiska oppositionen mot den rådande Jugoslaviska socialistiska regimen, som efter Titos död blivit alltmer instabil och repressiv. Genom sin verksamhet på universitetet i Ljubljana och sitt aktiva skrivande för bland annat studenttidskrifter är Žižek drivande i rörelsen och aktivt engagerad för

avskaffandet av den socialistiska diktaturen och införandet av parlamentarisk demokrati. Under Sloveniens första presidentval 1989 står han som det Liberala Demokratiska Partiets kandidat, men lyckas bara få 9,68% av rösterna.

Samma år släpper Žižek också sin första bok på engelska, *The Sublime Object of Ideology* [sv. övers. *Ideologins sublimes objekt*]. Boken blir snabbt omdiskuterad för sitt excentriska sammanförande av tysk idealism, strukturalistisk marxism och lacaniansk psykoanalys, sin polemik mot samtida "postmoderna" vänstertänkare, och sina vidlyftiga och illustrativa exempel från populärkultur. Det är med andra ord med detta verk som Žižek grundlägger sitt akademiska, politiska, och kulturella inflytande, och de teman som introduceras i *The Sublime Object* blir sedermera vägledande för majoriteten av Žižeks senare verk. Žižek följer upp *The Sublime Object* med ett dussintal böcker under nittioalet och etablerar sig gradvis som en central röst inom samtida vänsterteoretiska debatter och blir flitigt refererad till av periodens humanister och samhällsvetare.

Under denna period är Žižek i huvudsak upptagen med att popularisera och vidareutveckla Lacans psykoanalys, bland annat genom filmanalys, vilket han gör med besked. Det är senare, framför allt under det tidiga tjugohundratalet, som Žižek vänder sig mot mer explicit politiska teman. Då börjar Žižek skriva böcker som inte enbart rör sig kring rent teoretiska debatter inom de psykoanalytiska och ideologikritiska fälten; med bland annat *Welcome to the Desert of the Real* (2002), *Iraq: The Borrowed Kettle* (2004) [sv. övers. *Irak: att låna en kittel*], *Violence* (2008), *First as Tragedy, Then as Farce* (2009) [sv. övers. *Först som tragedi sedan som fars*], och *Living in the End Times* (2010) börjar han gå i mer aktiv dialog med samtida sociala och politiska rörelser, såsom den globala rättviserörelsen, klimatrörelsen och Occupy Wall Street-rörelsen, och bidrar med insiktsfulla kommentarer om samtida politiska utvecklingar. Det är också under denna period som hans massmediala och populärkulturella status byggs upp: utöver att delta flitigt i TV-program och debatter så tar han plats på vita

duken, i filmerna *Žižek!* (2005), *The Pervert's Guide to Cinema* (2006) och *The Pervert's Guide to Ideology* (2012), vilket bidrar till ett kändisskap långt bortom akademien.

På senare år har världsomspännande föredragsturnéer och massmediala framträdanden kommit att dominera Žižeks gärning. Under samma period har den dagspolitiska delen av hans tänkande därför kommit att få ett visst företräde, även om verk som *Less Than Nothing* (2012) och *Absolute Recoil* (2014) också vidareutvecklat de rent filosofiska aspekterna av hans tänkande ytterligare. Här har Žižek också gjort sig känd för uttalanden som av många upplevs som kontroversiella och provocerande. Exempelvis sa Žižek inför 2016 års amerikanska presidentval att han föredrar Donald Trump framför Hillary Clinton, vilket väckte stor uppmärksamhet. Žižek förklarade senare att han enbart tyckte detta då han såg valet av Trump som potentiellt fruktbart för uppbyggandet av en stark vänsteropposition, men att han också ångrat sitt uttalande. Också Žižeks diskussion av invandringsvågen till Europa under 2015 har varit kontroversiell, även om han i grund och botten ser sig som tydlig försvarare av solidaritet med utomeuropeiska flyktingar och invandrare. Slutligen kan också den mycket märkliga ”debatt” som Žižek hade med Jordan Peterson i Toronto 2019 nämnas som exempel på Žižeks tendens till uppmärksamhetstörstande och provocerande mediaframträdanden. Inför en aula fullproppad med fan boys debatterade Peterson och Žižek begreppet ”lycka” i förhållande till kapitalism och marxism, där Peterson antogs företräda kapitalismen och Žižek marxismen. Även om detta är en i grunden märklig utgångspunkt för debatt (då kapitalismen är ett reellt existerande samhällsekonomiskt system och marxismen är en metod för samhällsanalys och -kritik) så blev det också snabbt uppenbart att det fanns föga grund för fruktbar dialog. Petersons mycket bristfälliga förståelse av marxism bemöttes av en ovilja från Žižek att helt

och hållet identifiera sig med marxismen som filosofisk strömning, vilket ledde till mängder av missförståelser och sidospår.

Istället för att fastna vid dagspolitiska uttalanden, mediastunts, och provokationer ska jag i den här texten ägna mig åt frågan om hur Žižek förstår sina två mest centrala begrepp: ideologi och subjekt. Detta inte bara för att presentera en Žižek som för vissa kanske är okänd, utan också för att det är inom detta område som Žižeks bidrag faktiskt är som störst: förutom en nyutveckling och popularisering av Hegel och Lacan bidrar Žižek med en genomgripande och iögonfallande kritik av den sociala verkligheten, vars relation till konkret politisk praktik är omdiskuterad, ambivalent och därför också intressant. För detta har jag i huvudsak riktat in mig mot Žižeks mest substantiella filosofiska böcker, först och främst *The Sublime Object of Ideology* och *The Ticklish Subject* (1999). Redogörelsen kan emellertid sägas vara giltig för Žižeks filosofiska projekt i stort. De teman och positioner han ständigt återkommer till var hyfsat välutvecklade redan då, och som såväl han själv som hans kritiker återkommande påpekar så skriver han ständigt samma bok, om och om igen.

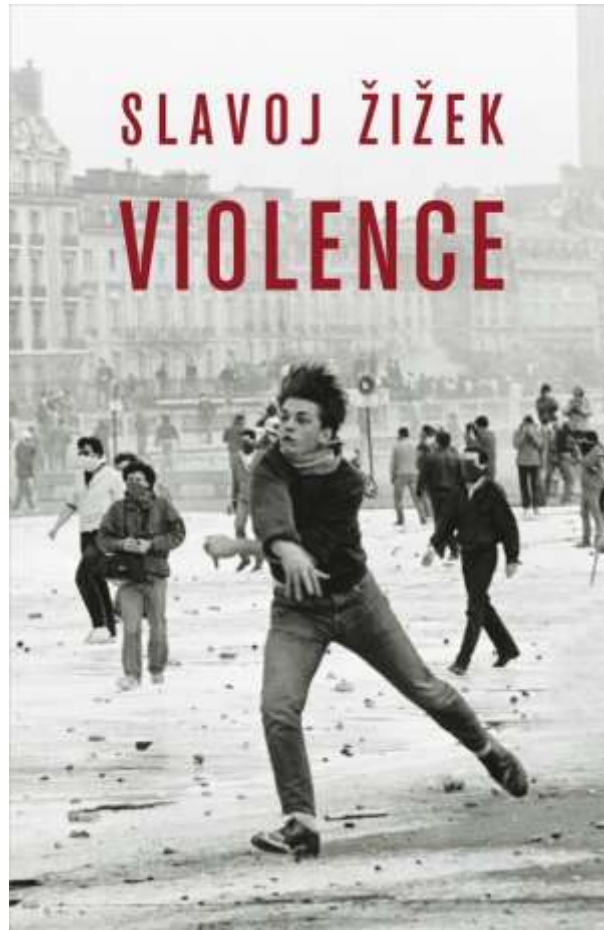
Žižek som Marxist

Žižeks filosofiska gärning består – som antytts ovan – i att utveckla en triangulär dialog mellan tysk idealism (främst såsom den uttrycks av Hegel), västmarxism (främst den ideologikritiska traditionen, från Theodor Adorno till Fredric Jameson, via Louis Althusser), och (kanske framför allt) Jacques Lacans psykoanalytiska skolbildning. Flertalet gånger i sina böcker skriver Žižek att det i huvudsak handlar om att fördjupa den ideologikritiska traditionen med hjälp av insikter från Lacan, samt att återaktualisera Hegels historie- och subjektfilosofi genom att placera denna i dialog med Lacan – två delprojekt han uppfattar som oundgängligt integrerade och ömsesidigt förstärkande.

Žižek är med andra ord ingen traditionell marxist. Det är till och med tveksamt om man kan betrakta honom som marxist i första hand. Även om Karl Marx och senare marxistiska tänkare förekommer som centrala referenspunkter i de flesta av hans verk så får de ofta se sig korrigerade av Žižek, med hjälp av insikter hämtade från Lacan och Hegel. Den marxism som Žižek använder sig av och bekänner sig till är också relativt frikopplad från Marx ekonomiska

vokabulär. Žižek diskuterar sällan rent ekonomiska förändringar i det samtida produktions-sättet, och när han väl gör det så är det oftast i mycket generella ordalag. Diskussioner kring, säg, formell och reell subsumption, konstant kontra variabelt kapital, eller profitkvotens fallande tendens är sällan förekommande i Žižeks böcker. Men detta skall inte ses som ett ekonomiskt ointresse eller okunskap hos Žižek. Det finns teoretiska anledningar till dessa val, vilka ligger till grund för hans förståelse av ideologi. För Žižek är nämligen inte Marx stora innovation att han genom sin kritik av den politiska ekonomin avslöjar de faktiska sociala relationer och arbetsförhållanden som gömmer sig bakom varuformens illusoriska sken. Innovationen består snarare i hur Marx beskriver hur en sådan förmodad illusion – varufetischismens ”magi” och varuutbytets reella abstraktioner – kan bli socialt verksam just i egenskap av illusion. Som Žižek skriver i *Violence* (2007: 11, min översättning):

”Marx poäng är inte i huvudsak att [...] demonstrera hur varornas teologiska vansinnes-dans faktiskt uppstår ur det ’verkliga livets’ antagonismer. Snarare är hans poäng att en ordentlig förståelse av den förra (den materiella produktionens och det mellanmänniska samspelets sociala verklighet) är omöjlig utan en förståelse av den senare: det är kapitalets självpropellerande metafysiska dans som styr, som är nyckeln till verkliga utvecklingar och katastrofer. Däri ligger kapitalismens grundläggande systemiska våld.”

Själva avslöjandet är för Žižek en nödvändig men i slutändan ganska banal insikt. Det verkligt intressanta existerar i länken mellan ”de verkliga relationerna” och ”illusionen” som ämnar täcka över dem: varför ger de ”verkliga” relationerna upphov till just denna illusion och hur kan illusionen bli verksam som social struktur, givet de betingelser som denna länk mellan verklighet och illusion sätter? Det är mångt och mycket via en sådan Marxläsning som Žižek bygger upp sin ideologikritik. Frågan om ideologi är för Žižek en fråga om hur något som i slutändan är fiktivt, illusoriskt eller abstraherat – exempelvis varufetischismen eller penga-

formens abstraktioner – likväl kan ges makt att strukturera hela den sociala verkligheten, inte sällan samtidigt som en stor del av människorna i samhället förstår att det handlar om just illusioner eller falskheter. Vi vet att pengar egentligen bara är papper, mynt, och siffror i datorsystem. Vi vet att det handlar om en våldsamt abstraktion från egentliga processer av arbete och produktion. Samtidigt agerar vi, reflexmässigt och kontinuerligt, som om pengarna faktiskt har de magiska och fetischistiska egenskaper som vi vet att de egentligen inte har. Ideologin är för Žižek namnet på det underliggande raster av den sociala verkligheten som orsakar detta beteende, bestående av fiktioner, abstraktioner, och illusioner som likväl är högst reella i den mån de får oss att handla på särskilda vis.

Ideologin representerar här en fundamental symbolisk och affektiv ordning utan vilken samhället är omöjligt att föreställa sig. Den föreskriver särskilda sätt att handla och installerar värdesystem, prioriteringar, och begär, huvudsakligen på en nivå bortom vårt medvetna resonering. Varför är samhället omöjligt att föreställa sig utan denna ordning, enligt Žižek? För att svara på detta behöver vi ge oss in på Žižeks förhållande till Lacan. Därigenom kan vi också få en mer grundlig förståelse av hans syn på ideologi och subjektskap.

Ideologi som symptom

För att förenkla det något kan det sägas att Lacan menar att människan till sin natur är en ofullständig och fragmentarisk varelse, driven av drifter som aldrig helt kan tillfredsställas. I och med detta kännetecknas det mänskliga subjektet i grunden av *negativitet*, av brist på enhet och självidentitet. Alla föreställningar om självförståelse, enhet, och identitet (kort och gott, om ett helhetligt "jag") kan på grund av detta bara pådyvlas oss utifrån – som bilder, fantasier, eller subjektspositioner, inom ramarna för det som Lacan kallar det *imaginära* och *symboliska*. Detta medför emellertid att varje enskild människa ofrånkomligen blir alienerad inför sig själv samt att hen tvingas avstå den njutning (*jouissance*) som är associerad med de ursprungliga, undermedvetna drifterna. Varje föreställning en person har om sig själv, om sin egen identitet och existens, har sitt ursprung i något som är hen externt, som per definition måste underkva hens undermedvetna drifter och sätta in hen i ett koherent sammanhang. Denna process är, enligt Lacan och Žižek, att betrakta som en slags kastration. Den frambringar en fundamentalt instabil struktur: de positioner, identiteter, bilder och egenskaper som pådyvlas mig kan omöjligt överskriva och stilla de drifter som präglar subjektivitetens urtillstånd. Vi söker ständigt kompensera för den saknad och alienation som är grundvillkoret för vår sociala existens: vi söker hela tiden efter det tillstånd av enhet och njutning som är associerat med det ursprungliga subjektet. Denna saknad, som ligger till grund för en stor del av våra begär och handlingar och som ständigt manipuleras och utnyttjas av ideologisk-politiska system och av konsumtionssamhället under kapitalismen, benämns av Lacan och Žižek som *l'objet petit a* (denna franska term översätts normalt inte, men skulle i direkt översättning till svenska bli "objektet lilla a"). Just på grund av att denna saknad aldrig helt och hållet kan repareras – våra begär söker ständigt efter ett förlorat imaginärt objekt som aldrig kan återfinnas – så hotar det traumatiska tomrum som är människans kärntillstånd, det som Lacan benämner som *det Reala* och som för Žižek utgör subjektets ursprungliga position, alltid att återvända och destabilisera varje social position.

Som ren varelse betraktad saknar människan därför förmåga till socialt agentskap. I sig själv är människan bara ett stort tomrum, en stor brist, vars begär efter självförverkligande aldrig kan realiseras. För att ens kunna agera socialt, och därmed kunna bilda ett samhälle, är det nödvändigt att människor förses med en subjektsposition – en identitet med tillhörande roller, värderingar, och begär, given utifrån en språklig meningsstruktur och ett övergripande ideologiskt system – som kan förringa eller förtränga denna ursprungliga brist och förse oss med begärsobjekt som tillfälligt kan ersätta *l'objet petit a*. Likt hur en neuros fungerar som ett

symptom som på en och samma gång slätar över och signalerar förekomsten av ett underliggande trauma blir ideologins funktion här att ”erbjuda oss den sociala verkligheten som sådan som en flykt från en slags traumatisk, real kärna”. Samhället blir därför bara möjligt i den mån ideologin träder in som ett supplement, en högst fragil undermedveten sammansättning för socialt handlande pådyvlat oss av institutioner och materiella strukturer, tillhandahållandes roller, föreställningar, och logiker, i syfte att avleda oss från varandets ursprungliga negativitet och in i en greppbar men i slutändan illusorisk socialitet. Det som ger ideologin dess makt och roll springer därför just ur dess fiktiva, illusoriska eller abstraherade natur. Dess funktion framträder inte trots dessa egenskaper. Det är just på grund av att den kan skapa en verksam illusion, att den möjliggör en sublimering – en omvandling av otillåtna impulser till ett socialt och kulturellt accepterat skapande – av subjektskapets grundläggande ofullständighet och dess tillhörande drifter, som ideologin blir verksam.

Men just på grund av detta är varje ideologi också per definition ofullständig, liksom de subjektspositioner den placerar oss i och de begär och beteenden som den installerar i oss. Den kan aldrig helt och hållet sublimeras eller släta över det Reals traumatiska kärna och kommer alltid att frambringa interna motsägelser som riskerar att hota den inifrån. I likhet med Ernesto Laclau och Chantal Mouffe använder Žižek ordet ”antagonism” för att beteckna dessa motsättningar och begränsningar som hotar att undergräva varje ideologi, vilket därmed också kopplar ideologins ofullständighet till politiska strider och möjligheter. Ur ideologins sprickor och ofullständigheter, menar Žižek, finns nämligen möjligheter för ideologikritik.

Allt detta kan tyckas likna subjektstilfilosofin hos poststrukturalistiskt influerade tänkare som Ernesto Laclau och Judith Butler, som med emfas menar att varje social identitet, liksom de ideologier och meningssystem de är inbegripna i, aldrig till fullo kan införliva de kroppar de försöker adressera. De sociala meningssystemen kommer alltid att stöta på motstånd och rivaliserande meningssystem som undergräver dess försök att till fullo beteckna och bestämma det sociala fältet. För Žižek är dock ursprunget till ideologins misslyckande att till fullo tilltala och införliva subjekten inte primärt historiskt – det vill säga, ideologins brister uppstår inte ur historiskt situerade kamper mellan hegemonia och subaltern subjekt, mellan över- och underordnade kollektiv. Snarare är ideologins gräns given utifrån subjektets grundläggande och eviga ofullständighet.

Allt detta betingar Žižeks förståelse av ideologikritik, som är väsensskild från den ”traditionella” marxistiska ideologiförståelsen. Enligt den traditionella förståelsen kretsar ideologin kring ett falskt medvetande, kring falska föreställningar, övertygelser, och lojaliteter som via media och utbildningssystem installeras i arbetaren för att se till att hen inte inser sanningen om hur hen exploateras av kapitalisterna. En ideologikritik blir enligt denna syn synonym med att rasera falska föreställningar om samhället i syfte att bereda väg för en insikt om samhällets verkliga beskaffenhet. Žižek motsätter sig detta av i huvudsak två anledningar. För det första är frågan om huruvida ideologin är sann eller falsk irrelevant. Som beskrivits ovan är ideologin verksam på en omedveten nivå, bestående av meningssystem, roller, och begär som är nödvändiga för att samhället ens ska vara möjligt. För denna funktion spelar det ingen direkt roll huruvida ideologin kretsar kring en evig tillväxtnorm, en allsmäktig solgud, eller vetenskaplig socialism – det viktiga är att den förmår människor att handla på ett förutsägbart sätt som upprätthåller samhällets systematik, tjänar dess maktrelationer, och reproducerar ideologins imaginära funktion, såsom den beskrivits ovan. Som jag visade tidigare med exemplet om pengar spelar det därför heller ingen direkt roll huruvida de sociala aktörerna aktivt tror på ideologin. Det som spelar roll är dess reflexiva och kontinuerliga handlande. Ideologin fungerar inte genom att förvränga den sociala verkligheten. Dess funktion är att konstituera den sociala verkligheten som ett tänkbart, men ständigt bristfälligt, objekt. För det andra så förutsätter den ”traditionella” marxistiska ideologikritiken att vi kan sträva mot ett

ideologilöst samhälle och att vägen dit åtminstone delvis går via ett avtäckande av samhällets egentliga relationer. Žižek menar i kontrast till detta att vi aldrig kan ställa oss utanför ideologin, varken som samhälle eller som en analytisk positionering. I själva verket utgör varje uttalande som påstår sig vara "ideologilöst" ett ideologiskt uttalande par excellence. Ideologin är en nödvändig förutsättning för socialt agentskap liksom samhället i sig – den kan aldrig helt och hållet frångås. Därför kan vi aldrig heller skapa ett ideologilöst samhälle.

Žižeks ideologikritik kretsar i stället kring ett försök att "korsa fantasin" – traversing the fantasy. Detta syftar som sagt inte till att redogöra för samhällets egentliga relationer, och därigenom dekonstruera ideologin. Det är snarare en process som motsvarar den psykoanalytiska analysprocessen och syftar till att få oss att inse att ideologins föreslagna objekt, handlingsmönster, och samhällliga mål i själva verket är tillfälliga och fragila lappverk. Den syftar till att få oss att se den "grundläggande fantasi" som vår förbindelse till ideologiska meningssystemen utgör som just en fantasi. Detta sker i huvudsak genom ett slags perspektivskifte (en "parallax view") som tillåter oss att se hur ideologins Stora Andre (dess Gud, parti, osynliga hand, et cetera) också är splittrad av begränsningar och ofullständigheter och att den Store Andre därför inte kan ge oss tillgång till l'objet petit a på det sätt som vi önskar. Snarare, inser vi, är vår relation till den Store Andre konstruerad genom fantasin om l'objet petit a – fantasin att vi genom att koppla oss upp mot ideologin kan ersätta den njutning som karaktäriserar det försymboliska stadiet. Detta innebär, enligt Žižek, per definition en slags "subjektiv destituering" – en mycket smärtsam process varvid vi tvingas konfronteras med vår grundläggande ofullständighet, där vi tvingas inse att våra identiteter och grupptillhörigheter är godtyckliga och oförmögna att fullständigt omfamna oss. Med denna subjektiva destituering menar Žižek att vi kan "vidröra det Reala" – genom vår förlust av identitet kastas vi ned i en avgrund där vi kommer nära den osignifierbara eller obeskrivbara upplevelse av total negativitet som det Reala utgör.

Översatt till något mer konkreta politiska termer kan detta sägas innebära två sammanlänkade slutsatser. Dels den immanenta kritiken, en närläsning av och interaktion med ideologiska texter och institutioner, där vi kan spåra just dess bristfälligheter och motsättningar – alltså dess oförmåga att skapa en vattentät fantasi om samhället – vilket liknar insikten om den Store Andres oförmåga att ge oss tillgång till l'objet petit a. Dels den genuint historiska och politiska *Handlingen (the Act)*, en våldsamt, revolutionär process som möjliggör ett historiskt brott och utsätter en given ideologisk ordning för en total omkastning, vilket liknar upplevelsen av "subjektiv destituering" som Žižek beskriver. Sådana handlingar är, enligt Žižek, det enda som kan frambringa egentlig social förändring.

Det finns emellertid ingen nödvändig koppling mellan dessa slutsatser. Genom den förra kan vi identifiera samhällets konstitutiva brister och motsättningar och därigenom utsätta den rådande ideologin för kritik och spåra möjliga öppningar för uppror. Däremot kan den immanenta kritiken aldrig helt staka ut riktningen för den politiska Handlingen. Den politiska Handlingen ser Žižek, i linje med exempelvis Walter Benjamin och Alain Badiou, som något i grund och botten oförutsägbart – ett historiskt skeende som helt bryter med den föregående sociala logiken och som därmed inte kan spåras inom den. *Efter* att ett sådant skeende ägt rum kan vi emellertid se dess förutsättningar och föregångare. I själva verket kan en Handling sägas utgöra en upprättelse för alla föregående revolutionära projekt och organiseringsvägar. Däremot ligger det i Handlingens natur att den slår upp en spricka i den sociala och ideologiska ordningen och exponerar den för en radikalt oförutsägbart och icke-linjär tidslighet. Detta är detsamma som ett "vidrörande av det Reala" som Žižek menar karaktäriserar "korsandet av fantasin" – den rådande sociala ordningens beständighet raderas och exponeras för en radikal öppenhet, varvid ett nytt ideologiskt system kan ta vid.

Avslutning

Även om Žižek kanske främst gjort sig känd för allmänheten genom sitt kommenterande av dagspolitiska skeenden och samtida politiska rörelser har han kritiserats för en viss brist på stadga och konkretion i sitt egentliga politiska tänkande, särskilt vad gäller hans svar på Lenins centrala fråga om vad som bör göras – frågan om egentlig politisk organisering, om att konstruera stridbara politiska subjekt, om att analysera, kritisera och mobilisera utifrån det rådande systemets konstitutiva konflikter. Som framgått ovan utgår Žižek i huvudsak från psykoanalytiska kategorier även när han försöker grundlägga en teori för politisk förändring. Dessa kategoriers konkreta politiska motsvarigheter kan tyckas relativt svårgripbara. Vad ska vi göra med ett tal om att ”frikoppla oss från fantasin om l’objet petit a” när vi försöker organisera vår arbetsplats eller vårt grannskap?

En liknande kritik kan också riktas mot Žižeks tal om den politiska Handlingens totala oförutsägbarhet, särskilt när denna läses mot hans ofta skoningslösa kritik av samtida sociala rörelser och dess förmodade oförmåga att uppnå någon egentlig förändring. Riskerar inte allt detta att framstå som defaitistiskt och handlingsförlamande? Om revolutionär utveckling knappast kan planeras eller spåras, och om social och politisk organisering som faktiskt existerar först och främst syftar till begränsade förändringar av det rådande systemet på ett sådan vis som i slutändan återskapar dess funktion, vad ska vi då med ideologikritik och politisk organisering till?

Givetvis finns det oerhört mycket mer att säga om Žižeks syn på ideologi (och säkerligen har han en hel rad med dräpande svar på ovan nämnda kritik). Han har trots allt skrivit femtio böcker där han försöker förklara sin syn på saken. Jag hoppas emellertid att redogörelsen här kan erbjuda en grundförståelse för vad Žižek menar när han pratar om ideologi, vad detta har för implikationer för mer konkret politisk verksamhet, samt vad hans relation till marxismen är, och att detta lockar till vidare läsning.

Artiklar av/om Žižek

[Ukraina och det tredje världskriget](#) (mars 2022)

[Apokalypsens ryttare är tillbaka](#) (maj 2022)

[Pacifism är fel svar på kriget i Ukraina](#) (ETC, juli 2022)

[Att äta den sista kannibalen](#) (14 januari 2023)

[Bara palestinierna kan rädda Israel](#) (20 mars 2023)

C Hamilton och M McManus: [Till Slavoj Žižeks försvar](#)

Žižek live (på Youtube):

[Slavoj Zizek on Aleksandr Dugin and Ukraine](#)

Samtal med Yuval Noah Harari

[What is the main ideological battle-line in the world, today?](#)

[On the European order, the Ukraine war, & reinventing heroism](#)

[Yesterday’s provocation is today’s vulgarity](#)